

Gouden Handel

Roman over de slavernij in Suriname en op Curaçao

Colofon

ISBN: 978 94 6365 447 0

NUR: 301

1e druk 2022

© 2012/2022 Kees Uittenhout

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

Telefoon: 058 - 289 48 57

Vormgeving omslag en binnenwerk: Evelien Veenstra

Foto achterflap: Miek Uittenhout

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Gouden Handel

*Roman over de slavernij
in Suriname en op Curaçao*

Heruitgave ter gelegenheid
van de 150-jarige afschaffing van de slavernij
door Nederland

Kees Uittenhout

 Elikser
UITGEVERIJ

***‘Hoe; het is Negotie, Vriend!
en alles wat Negotie is, wordt met betaalen vereffent;
mijn geweeten heeft daarmede nooit iets te doen.’***

Toneelspel *‘De negers in Holland’*
Jacob Eduard de Witte, 1801

*Voor Odet,
inspiratie, spiegel en muze*

***Pur' ju anu na ju fesi
Si, kon si na son na doro
Opo ju ede gi na loktu
Bikasi fri fu ala libiwan, na dapede a de ho...!
Den kasi mi-o kay...***

*Doe je handen weg voor je ogen
Kom naar buiten en bewonder de zon
Verhef je gezicht naar de lucht
Want daar heerst de vrijheid...!
Die wij allen zoeken.*

Slavenliedje

Dit, deze nacht, is geen nacht om te sterven. Als het leven dan toch moet eindigen, is dit een slechte nacht: de slechtst mogelijke nacht. Niets is te horen, geen verdacht geluid, geen vogel die waarschuwt. En toch. Het bos zou na de avondlijke hoosbui vol moeten zijn van opgelucht diergekrijs, maar is dat niet. Zelfs de brulapen die nooit zwijgen, zwijgen. Ze wachten. Lucas weet wat het is. Hij is er. Geen paniek. Vooral geen paniek! Gemaakt achteloos laat hij het vuurstaal van zijn tondeldoos vallen, blaast het katoen aan en steekt de brand in zijn pijp. Dan pakt hij zijn Hawken uit het rek bij de deur, controleert de patronen en spiedt ondertussen naar de bosschages met de vagelijk zichtbare palmsilhouten erbovenuit. Hij voelt, weet zelfs zeker, dat dit de nacht is waarop hij opnieuw in de ogen zal kijken van hem met wie hij lang geleden een broederschap sloot, een pact, zo zwoeren ze toen, dat nooit, maar dan ook nooit, verbroken zou worden, door geen enkel mens, door geen enkele omstandigheid, maar deze nacht in bloed uiteen zal spatten. Geen angst voelt hij, alleen berusting, opluchting misschien zelfs wel. Omdat ze elkaar de afgelopen jaren, stap voor stap, gebeurtenis op gebeurtenis, genaderd zijn en beiden weten dat een nacht als deze er ooit van moest komen. Hij kijkt om naar waar hij zijn lief weet, zijn liefste lief, zijn aan zijn gepleegde vergrijpen en verkeerd uitgekakte goede bedoelingen onschuldig lief. Zo graag wil hij haar beschermen voor wat in het bos op de loer ligt, maar hij weet dat die ander het hart en het geduld van een roofdier heeft en de tijd in zijn voordeel is. Zal de man die hij in het bos weet, haar sparen en als treurende weduwe ongedeerd naar Paramaribo laten vertrekken of zal hij ook háár doden, haar en haar ongebooren kind, simpelweg omdat ze zijn vrouw en zijn kind zijn? Misschien zullen ze deze nacht beiden

sterven, de witte én de zwarte, de planter en de slaaf, hier op deze vochtige, aan het woud ontstolen, aangestampte rode aarde, om in de harmonie van de dood te beëindigen wat tien jaar geleden in zo'n zelfde woud, op eendere grond, aan de andere kant van de wereld, als een naïeve jongensvriendschap begon.

Vorst maakt alles stil. Sneeuw maakt het nóg stiller. Door vrieskou en sneeuwval gedwongen is het werk in de Middelburgse Dokhaven tot stilstand gekomen. Geen schip bonkt aan de trossen. Het dagelijks gebik van werklui om scheepswanden van aangroei te ontdoen en het schraperig gezaag van timmerlieden om door paalwormen aangevreten houtdelen te vervangen, is ingenomen door een stilte die ruist in je oren. Alle hozen staan vol ijs. De lucht is schoon en helder vandaag, en vrij van de bij de werf behorende, weeïge stank uit teerpotten met dampend harpuis waar de scheepsnaden die tegen het eind van de zeereis het zeewater almaar vrijelijker hebben doorgelaten, mee dichtgeteerd worden. Op de koppen van de meerpalen kijken meeuwen met opgetrokken schouders over het ijs uit, als mopperige oude mannen die de tijd niet meer begrijpen. Alleen het kraken van een mast en het tikken van een stijfbevoren stag tegen een mast zijn te horen.

* * *

Er staat een jongen op het ijs. Zijn jas is te groot, zijn vingertoppen piepen maar net onder zijn mouwrand vandaan. Hij haalt zijn neus op, proeft de lucht die vol zeezout zit en verwondert zich over de ongewone stilte. De Dokhaven is voor jongens als hij normaliter een lawaaiig warnest van sluiproutes en verstoppingen, een dagelijks terugkerend avontuur tussen balen en kanasters, langs kuipen, strakstaande landvasten waar je over kunt struikelen, en stapels scheepshout waar je hutten mee kunt bouwen. Op minder ijselijke dagen schreeuwen schoorders de heenlading het vrachtruim in – kisten, zakken, bundels geweren en tonnetjes met kruit – of de teruglast eruit. Er horen geluiden bij als het steunen

van stuwars die het losgoed dat in kraanklauwen niet blijft hangen op hun rug het ruim insjouwten. Daar tussendoor het uitgelaten gelach van Zeeuwse en buitenlandse zeelui die, uitbetaald en afgedankt, weer een zeereis hebben overleefd, opgelucht van boord mogen om te passagieren en op de kade de horlepiep dansen om het deinen van de golven uit hun kuiten te verdrijven.

Alleen niet vandaag.

Vandaag is dat alles stil bevroren.

* * *

Een schipper, verkleumde handen in de oksels, leunt over de reling van zijn fluitschip 'Vrouwe Maria'. Geketend aan de kade zijn ze, hij en zijn schip, als gevangenen aan een kerkermuur. Rijp heeft zich vastgezet op zijn kraag, op de verschansingen en de opgerolde zeilen, en klontert in zijn snor. Zijn mannen, waarmee hij oceanen heeft bevaren en verre havens heeft aangedaan, hebben warme herbergen opgezocht, waar soeppotten aan haken in haarden geuren en gulle Zeeuwse hoeren de warmte van de bonkig zoutwaterlijven al evenzeer verwelkomen als andersom.

Alleen hij, hij blijft op zijn post en verbijt zich.

'Ga je het ijs beproeven, manneke?'

De jongen, een mottige muts over blond piekhaar, vuile doek om zijn nek, aarzelt. Met zijn mouw veegt hij een snottebel van zijn bovenlip en steekt de handen in de zakken waar hij maar net bij kan. Een schuifelend spoor heeft hij over de besneeuwde kasieën getrokken, van het steegje naar de kaai, waar de voetstapjes dremmelen tot ze de trap naar het water afdurven, twee voetjes op elke tree. Dan het ijs op, onder de boegspriet van de Vrouwe Maria door. Voorzichtig eerst, omdat het ijs hoorbaar tegen de scheepswanden aan het uitzetten is, maar stilaan zekerder. Hij kijkt omhoog naar de schipper.

'Het zal wel dik genoeg zijn, zekers?'

Een schaatser komt voorbij. Met lange, trage slagen zwiert

hij de halve breedte van de haven over alsof hem de dreiging van het water – slechts één duimdikte onder zijn ijzers van hem verwijderd – niets doet. Alsof hij het oppervlak niet raakt, erboven zweeft. Een overboord gevallen ton heeft een ster in het ijs gemaakt. Belletjes pruttelen eronderuit. Het laat de schaatser koud. Hij houdt zijn koers, de blik gericht op de dichtgevroren sluis die de haven afsluit, waarachter de vaart wegbuigt naar zee en de golfslag en het tij het altijd winnen, zelfs van de zwaarste vorst. Frivool en licht schaatst hij, als een meeuw met de vleugels corrigerend, links, rechts, de kop omlaag, elegant en zeker.

De schipper gniffelt.

‘Dik genoeg voor zo’n klein manneke!’

‘Ik ben al tien!’

‘Tien! Da’s nogal! En hoe heet je?’

‘Lucas Geluck. En als ik groot ben en het ijs gesmolten is, ga ik ook naar zee.’

De jongen schuifelt wat verder het van poedersnieuw schoongewaaide ijs op en kijkt om. De werkplaatsen en de pakhuizen spiegelen erin. Middelburg zelf is al even stil en wit en schoon in de vorst als de haven zelf. In de straten blijven de gaslampen de hele dag aan. Zelfs in de meest grauwe stegen, waar pispotten in geleege worden en stank je ’s zomers naar de strot vliegt, zelfs daar heeft de vorst een rein laagje over het vuil gelegd.

‘Kom tegen die tijd nog maar ‘s langs. Zo’n dappere kerel met zo’n fortuinlijke naam als jij, kan ik op de Vrouwe Maria zeker wel gebruiken!’

‘Ik zal ‘t vader vragen.’

‘Wat doet je vader?’

Lucas haalt zijn neus op.

‘Die is scharrelaar.’

In een van de onooglijkste stegen die Lucas’ vader dagelijks op hondendrollen doorzoekt omdat die in de boekleerlooierij altijd nog wel een paar stuivers opbrengen om siccatief van te trekken, vond hij twee dagen geleden een deur waar een tegen illegale be-

woning dichtgemetselde muur achter was. Hij sloopte hem eruit, sleurde hem de trap op naar het besneeuwde dak en brak hem met zijn blote handen op zijn knieën in genoeg stukken om het kachelkje in hun schamele dakkamer zeker een week lang brandend te houden. Zo blijft het kleine gezin tenminste enigszins warm, nu de lente in aantocht is maar de winter nog één keer laat zien wie de baas is.

‘Ga niet te ver. In het midden kun je ‘t niet vertrouwen!’

‘En die schaatser dan?’

De schipper klopt de rijp van zijn mouw.

‘Die schaatser is een onnozelaar.’

Met diepe verachting in zijn stem, mompelt hij erachteraan:

‘Alle schaatsers zijn onnozelaars.’

* * *

Terugkijkend vanaf het ijs, ziet Lucas voor het eerst de stad zoals de zeeman haar ziet als hij thuiskomt van een reis, scheel van scheurbuik, mager van ontberingen, zijn taken bij het afmeren verzakend omdat hij zijn vrouw op de kade denkt te herkennen, met kinderen aan haar rokken die ééns zo groot zijn als ze waren toen hij vertrok, hém niet meer herkennen en hem ondertussen ook vrijwel vergeten zijn. Lucas kent die mannen die, zodra het schip Fort Rammekens passeert, met een door zeewater bot geworden mes de baard van hun kin schrapen om er voor hun vrouw nog enigszins toonbaar uit te zien, maar aan de reling staan met bebloede kaken omdat ze na al die tijd op zee het scheeren verleerd zijn. En eenmaal thuis halen ze in wat ze zolang gemist hebben: de warmte van een vertrouwd en toch helemaal opnieuw te ontdekken vrouwenlijf, de rust van een private bedstee, een kinderarm om hun nek en de koesterende gloed van een eigen haard.

* * *

Vanaf het ijs meent Lucas het platje te kunnen zien waar hij en zijn zusje Eline via het kippentrapje naartoe klimmen als vader en moeder weer eens ruziën en het nauwe kamertje dat ze bewonen geen andere ontsnapping biedt aan de woedeuitval-
len dan omhoog en naar buiten. Daar zitten ze dan, hand in hand op de rand van het dak, te wachten tot de onmin geluwd is en het vaderlijk geschreeuw overgaat in moederlijk geweën. Dan fantaseren ze over de verre oorden waar de schepen, waarvan de masten boven de gebouwen van de Dokhaven uitsteken, naartoe varen.

‘Ooit, Lien, als we ouder zijn, varen we samen op zo’n schip naar landen waar mensen nooit ruzie maken en de bomen het hele jaar bladeren hebben. Waar het nooit regent en het altijd fris en schoon ruikt als de haven in de winter. Dan varen we de sluis door en het kanaal in naar Rammekens, de Schelde over en dan naar zee.’

Dan fantaseren ze dat ze aan boord van zo’n schip zijn en onder vol zeil naar een paradijs aan de horizon reizen, de wind afluig, naar landen met mensen die geen Zeeuws spreken en er misschien wel heel anders uitzien dan zij, zoals de matrozen beweren als ze tegen de avond op de Dam bij de muziektent lanterfantent.

‘Samen?’ vraagt ze dan vaak.

‘Jij en ik, altijd samen, altijd!’

* * *

Soms ook, dissen die zeelui verhalen op over de monsters van de zee. Lucas kijkt langs zijn klompen naar beneden, waar hij ze weet, de draken van het water, zo groot als botters, met een enorme bek en een zwiepende staart.

‘Af en toe,’ dreigen de mannen dan geheimzinnig grijnzend, ‘komen ze vanuit de diepte naar boven om adem te halen en stoten dan sloepen omver zonder het te merken! Sommigen zwem-

men zelfs havens in om met hun van bloed druipende kaken jongetjes van de kade te happen en in één keer door te slikken.’

‘Jullie zijn kletsmeiers en zatladders!’ roept hij dan. Maar ’s avonds in zijn krib angstdroomt hij van tanden die zich om zijn borst sluiten en hem naar de diepte sleuren. Nu, op het donkere ijs, stelt hij zich voor dat zo’n monster onder zijn voeten heen en weer zwemt, met loerende ogen, door de vorst overvallen en gevangen tussen de dichtgevroren deuren van de sluis, de wal-lenkanten van de Dokhaven en het ijs, en naar adem snakt. Misschien kijkt hij hém wel aan, juist op dit moment, door het ijselfijne glas. Misschien kijken ze elkáár aan, ieder in de eigen wereld. De één in die van het licht en de ander van de duisternis. De jongen in die van ijzige winterkou en het dier in die van het diepste stilzwijgen in donker water.

* * *

Ineens klinkt een hoge ping, als de verre klokslag van de Oostkerk, maar dan anders. Onder Lucas’ voeten stert het ijs. Niet door hem, dat kan niet, want hij is te klein en te licht en het ijs is ‘dik genoeg’ heeft de schipper gezegd. Dik genoeg zelfs voor de schaatser op zijn gekrulde ijzers.

‘Het móet het monster zijn,’ overtuigt Lucas zichzelf, ‘dat van onderuit tegen het ijs bonkt, als een vogel die tegen een ruit vliegt als de hemel erin spiegelt. Misschien is het monster wel in paniek omdat zijn vertrouwde golven getemd zijn en de vorst alles vlak en ondoordringbaar heeft gemaakt. Omdat het wil losbeuken wat aan elkaar gevoren is: planken, tonnen, strengen wier en lege drankflessen.’

Haastig klimt Lucas terug de kade op. Weg van het sterrende ijs, veilig voor de kaken van het monster.

* * *

Hij sjokt de trappen van hun woonhuis op. Op elke overloop staat een poepton te lekken en klinkt het gekijf van gezinnen die al een winterlang binnen zitten, op elkaar gepakt in tochtige hokken tegen veel te hoge huur. Op de doorzakkende en beschimmelde treden naar de tweede verdieping snurkt een tandeloze man, een fles klare liefdevol tegen zijn borst gedrukt. Ergens krijgt een kind een pak slaag. Veertjes van kraaien die elkaar in de nok nu al de beste nestplekken betwisten, dwarrelen omlaag. Driehoog ruikt het naar smeulend turf. Daar wordt gekookt en sist vet in een pan. In het nauwe gangetje onder het dak staat de deur op een kier en hoort Lucas zijn ouders op elkaar vitten. Hij ziet Lien. Ze heeft haar rug naar de ruzie gekeerd en wiegt haar stropop, gekleed in een cape van zakdoek, teder tegen zich aan. Hij beklimt het laddertje, duwt het luik uit de sponning en laat het een stukje open omdat het anders in het slot valt. Sneeuwresten vallen naar binnen. Achter hem is warmte maar ruzie, op het dak is kou maar rust. Hij zet zijn kraag op. De lucht is ondertussen loodgrijs geworden. De klok van de Lange Jan slaat vijf uur. Vanuit de stad klinkt vaag dronkenmangelal, gelach en plagerig gegiechel van straatmeiden, zoals elke zaterdagavond. Ook nu de haven is dichtgevroren en er niet wordt uitgevaren, zijn de zaterdagse drank en vrouwen net zo heilig als de spijt van de zondag erop. Heiliger misschien zelfs. Morgen, dan zullen ze in hun beste lakenpak voor de kerkdeur de sneeuw van hun schoenen stamperen, hun van de kater bonkende kop devoot buigen in de ijskoude kerk en God onder begeleiding van schurende orgelklanken om vergeving vragen voor hun zuip- en vechtpartijen en alle andere steevaste zaterdagse zonden. Maar dat is morgen pas. Ver weg ratelen koetswielen over de kasseien en hinnikt een paard. Het zijn de vertrouwde geluiden van de stad en haar stedelingen, gedempt door poedersneeuw en kou.

* * *

Ineens klinkt ook een ander geluid. Vanuit het huis. Een zacht krakend, loeiend geknetter. Dan breekt de rust van het platje in verscheurend meisjesgegil uiteen en ziet hij zijn zusje in paniek het trapje naar het platje beklimmen. Ze heeft iets in haar hand. Haar stropopje. Er komt rook uit.

* * *

Achter Eline kolkt vuur, aangewakkerd en naar buiten gezogen door de luchtstroom van het geopende luik. Ze roept zijn naam, twee keer, dan verstikt haar stem in de rook. Even staat Lucas verstijfd, een ijzig ogenblik, maar als hij haar gezicht ziet verschrompelen, grijpt hij haar handen en hijst haar het dak op. Haar voeten branden. Hij slaat de vlammen uit en blust haar gezicht met sneeuw.

‘Kom maar, Lientje. Stil maar, ik heb je. Ik heb je.’

Uit alle kieren van het dak komt nu rook. Ramen springen kapot en vlammen likken erdoor naar buiten. Donker gegrom stijgt op, als een draak op buit belust, als het havenmonster misschien wel, dat alsnog de ijslaag heeft weten te breken, zich met één zwiep van zijn staart de kade op heeft geslingerd, Lucas’ spoor is gevolgd en vuurspuwend de trap op is gekomen om hem en iedereen die in zijn weg komt te verschroeien met zijn kokende adem. In het luikgat ziet hij gillende, brandende silhouetten en zwaaiende armen, als spoken uit de hel. Misschien wel zijn moeder.

* * *

Eline stinkt naar verschroeid goed en verbrand vlees. Haar ogen zijn zwart. Het jurkje plakt tegen haar lijf. Ze rookt nog, maar huilt niet. Lucas trekt haar op zijn schoot, legt haar hoofd tegen zijn schouder en troost haar:

‘Stil maar, Lientje. We gaan varen. We wachten niet langer. Ik heb het er vanmiddag al met de schipper van de ‘Vrouwe Maria’

over gehad. Die zei dat hij ons goed kon gebruiken. Zodra het ijs gesmolten is, gaan we naar de haven en varen op dat schip naar waar het nooit koud is en geen vuur hoeft te zijn en waar je de hele dag rondloopt met een parasol.’

Hij voelt de gloed van de vlammen op de rug van zijn jas, maar het deert hem niet.

‘Dan maken we de hele dag plezier. Mensen zullen geld geven om je te zien dansen en daarvan kopen we dan een jurkje van onbrandbaar gele zijde met een kanten kraagje. Rats met worst kopen we er. En elke dag brij met suiker en boter. We maken nooit ruzie en blijven altijd bij elkaar.’

Lucas veegt voorzichtig een verkoolde streng haar van haar voorhoofd.

‘Ja...,’ kreunt ze.

Dan zijn er stemmen. Handen die aan zijn jas trekken. Vanaf het dak van het buurhuis springen mannen over en duwen hem en Eline naar hún kant van het dak.

‘Uit de weg! Uit de weg! Laat ons dóór!’

Bang dat de brand naar hun huis zal overslaan, geven ze haastig emmers met van de dakleien geschraapte sneeuw aan elkaar door en kieperen de inhoud op de vlammen. Geroepen wordt er en gescholden, boven, beneden, vanaf de straat, uit ramen. Verbaasd staat Lucas op de rand van het plat van de burens. Niemand kijkt naar hen of zegt iets. Alsof het niet om hen gaat, alsof het niet hún huis is dat in brand staat. Dan haalt hij zijn schouders op, schikt Eline hoger in zijn armen en legt haar wang tegen de zijne.

‘Toe maar Lientje, stil maar. Ik breng je naar beneden.’

* * *

Lucas begint zijn zusje de trap af te dragen. Ook in dít volgekakte buurhuis vullen etensgeuren de overlopen en wordt er geschreeuwd en gebekvecht. Alles is er nu op gericht de brand bij

de buren te bestrijden en het van het eigen pand weg te houden. Mannen rennen naar boven om bij het blussen te helpen, vrouwen sjuuwen snotterige kinderen of dierbaar meubilair de trap af om ze op straat in veiligheid te brengen voor het geval het fout loopt. Elke klimmer en elke daler stoot Lucas en zijn last opzij en plet hem tegen de muur. Bij iedere por is hij bang dat hij Eline zal laten vallen. Zijn voeten zoeken de treden. Hij ziet niet goed wat hij doet, rust soms even. Zijn blik is gericht op haar, niet op de trap. Ze kreunt en tilt haar linkerarm even op. Haar wijsvinger trilt. Beroet en gerimpeld is haar gezicht. Haar oogkassen zijn leeg. Moe gaat Lucas zitten op een tree en maakt zich zo klein mogelijk.

Dan is haar handje stil. Midden tussen rennende voeten, tegen de muur en trapeuning ketsende emmers en geschreeuw, valt haar arm slap omlaag.